

EĞİTİMDE PSİKOSOSYAL TEMELLİ KRİZE MÜDAHALE EL KİTABI

ALTINDAĞ REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

ANKARA, KASIM – 2021

Altındağ Rehberlik ve Araştırma Merkezi Tarafından Hazırlanmıştır. Para İle Satılmaz.

KİTABIN ADI

EĞİTİMDE PSİKOSOSYAL TEMELLİ
KRİZE MÜDAHALE EL KİTABI

İmtiyaz Sahibi

Oğuz YILMAZ

Altındağ İlçe Milli Eğitim Müdürü

Editörler

Mehmet Uğur PARMAKSIZ

Özkan ÇAĞMAN

Eda Rahşan DENİZ

Tasarım

Mehmet Uğur PARMAKSIZ

Necdet BORAN

Fatih YAMAN

Hazırlayanlar

Mehmet Uğur PARMAKSIZ

Eda Rahşan DENİZ

F. Zeynep ÇELİK

Fatih YAMAN

Hilal SAVAŞ

Necdet BORAN

ÖNSÖZ

Değerli Eğitimciler,

Dünyada ve ülkemizde bireylerin ve toplumun ruh sağlığını olumsuz etkileyen, zorlayıcı yaşam olayları ile karşılaşmaktadır. Salgın Hastalık, Deprem, İntihar, İstismar, Ölüm- Yas vb. zorlayıcı yaşam olayları birey ve toplum üzerinde yaşantısal değişikliklere sebep olmakta ve krizlere yol açmaktadır. Eğitim ortamlarımız da bu süreçten etkilenmekte aynı zamanda süreci etkilemektedir. Beklendik veya beklenmedik risk kaynaklarına ve her türlü kriz durumuna etkin müdahalelerde bulunulması, paydaşların krizden en az zararla çıkabilmesi beklenmektedir. Kriz durumlarında, eğitim ortamlarındaki süreci yönetebilmek ve istedik düzeyde beklentiye karşılayabilmek, planlı ve profesyonel hareket etme yeterliliğine bağlıdır. Bu kitapta yer alan bilgiler, eğitim ortamlarının kriz sonrası normalleşmesine, bireysel ve toplumsal müdahalelerin güçlendirilmesine kaynak teşkil etmesi, güvenli eğitim ortamlarında önleyici ve güçlendirici çalışmaların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinin standart hale getirilmesine destek sunacaktır. Eğitim kurumlarımızın, krize müdahale ile ilgili farkındalıklarını arttırmasına öğrencilerin, eğitimcilerin, ailelerinin kendilerini eğitim ortamında, güvende hissedebilmelerine ve güvenli okul ikliminin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Güvenli okul ikliminin oluşturulduğu ve krizin doğru yönetildiği eğitim ortamlarında, tüm paydaşlar sürece sağlıklı bir şekilde devam edebilecek ve eğitim süreçleri etkin bir şekilde gerçekleştirilebilecektir.

Altındağ Rehberlik ve Araştırma Merkezi

Eğitim kurumlarının birçok amacı olduğu bilinmektedir. Ebeveynler, ğretmenler ve genel olarak yetişkinler kendileri için önemli bilgi, beceri ve değerleri çocuklara ve gençlere bilinçli bir biçimde aktarmak istemektedir. Bu amaçlar, eğitim ortamlarında toplumsal düzeni koruma, bireyin ve toplumun güvenliğini ve esenliğini sağlamaya yöneliktir. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duyu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hr ve bilimsel dşlenme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek, bugünün çocukları ve gençlerinin başarılı, sağlıklı, mutlu, ahlaklı değerlerine sahip çıkan ve iyi oluş düzeyleri yüksek bireyler olmaları yolunda aynı zamanda eğitimciler olarak yürüttüğümüz tüm çalışmaların temel amacını oluşturmaktadır.

Bu temel amaçları gerçekleştirirken, dünyada ve ülkemizde eğitim sisteminin önemli bir parçası olan Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri'nin önemi de günden güne artmaktadır. Kriz gibi geleceği etkileyen önemli sonuçları olan zorlayıcı yaşam olaylarının, okul ortamlarında etkin bir biçimde yönetilmesi için tüm paydaşların bu hizmetler kapsamında planlı programlı ve profesyonel hareket etmesi gerekmektedir. Eğitim ortamlarında bu önemli ihtiyacı karşılayacağını düşündüğüm "Eğitimde Psikososyal Temelli Krize Müdahale El Kitabı'nın başta öğrencilerimiz, eğitimcilerimiz ve velilerimize kolaylık sağlamasını diler, eserin ortaya çıkmasında emeği geçen Altındağ Rehberlik ve Araştırma Merkezi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Oğuz YILMAZ

ALTINDAĞ İLÇE MİLLİ EĞTİM MÜDÜRÜ

Travmatik yaşantıya doğrudan ya da dolaylı olarak kısa süreli ya da sürekli maruz kalmak, bu yaşantıların etkileriyle sağlıklı bir şekilde başa çıkmak oldukça zor ve karmaşık bir süreçtir. Yaşanılan olaylar eğitim kurumlarını da doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Eğitim ortamlarında krizle etkin bir mücadele programı oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle merkezimiz tarafından krizlere etkili müdahale için, okullarda yapılması gereken koruyucu, önleyici ve güçlendirici çalışmalar üzerinde durarak "Eğitimde Psikososyal Temelli Krize Müdahale El Kitabı" sahada yürütülen çalışmalara yol haritası olması ve kaynak oluşturması amacıyla hazırlanmıştır. Eğitim kurumlarımızda krize müdahale süreçlerinin etkin yürütülmesi noktasında idareci, öğretmen, rehber öğretmen/psikolojik danışman tarafından uygulamada birliğin sağlanması ve rehber olmasını diler, çalışmada emek veren tüm meslektaşlarıma teşekkür eder, saygılar sunarım.

Mehmet Uğur PARMAKSIZ

ALTINDAĞ REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZ MÜDÜRÜ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1: Kriz ve Krize Müdahale	1
Kriz Nedir?	2
Kriz Türleri	2
Kriz Müdahale	3
Kriz Danışmanlığı	3
Eğitim Ortamlarında Kriz	4
BÖLÜM 2: Eğitimde Psikososyal Koruma Ve Krize Müdahale Hizmetleri	5
Okullarda Krize Müdahale	6
Okullarda Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri	7
Psikolojik İlk Yardım	7
Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesi	8
Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi	8
Okul Müdürünün Görev, Yetki ve Sorumlulukları	8
Rehberlik Servislerinin Görev, Yetki ve Sorumlulukları	9
Öğretmenlerin Görev, Yetki ve Sorumlulukları	9
İlçe Psikososyal Koruma, Önleme Ve Krize Müdahale Ekibi	10
Okul Psikososyal Koruma, Önleme Ve Krize Müdahale Ekibi Görev, Yetki Ve Sorumlulukları	11
BÖLÜM 3: Psikososyal Destek Programı	12
Psikososyal Destek Programı Modülleri	12
Modül 1: Doğal Afet	13
Modül 2: Ölüm- Yas	14
Modül 3: İntihar	14
Modül 4: Cinsel İstismar	15
Modül 5: Göç	16
Modül 6: Terör	17
Modül 7: Salgın Hastalık	18
Eğitim Ortamlarında Krize Müdahale Gerektiren Durumda Yapılacaklar	19
Ekler	20
Kaynakça	28

KRİZ VE KRİZE MÜDAHALE

KRİZ NEDİR?

Kriz; bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhrandır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020a).

Kriz hali; Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği'nin 4. maddesi (b) bendinde "Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü ile milli hedef ve menfaatlerine yönelik hasmane tutum ve davranışların, Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketlerinin, tabi afetlerin, tehlikeli ve salgın hastalıkların, büyük yangınların, radyasyon ve hava kirliliği gibi önemli nitelikteki kimyasal ve teknolojik olayların, ağır ekonomik bunalımların ve iltica ve büyük nüfus hareketlerinin ayrı ayrı veya birlikte vuku bulduğu halleri," olarak tanımlanmaktadır. (9/1/1997 No: 22872)

Travmatik olay, DSM 5(Ruhsal Bozuklukların Tanısal Ve İstatistiksel El Kitabı)'te; "doğrudan yaşanan ya da doğrudan tanıklık edilen ya da aile bireyi ya da yakın arkadaşın başına gelen ya da mesleki olarak deneyimlenen gerçek göz korkutucu bir biçimde ölümle ya da ağır yaralanmayla karşı karşıya gelmiş ya da cinsel saldırıya uğramış olma" olarak tanımlanmaktadır.

KRİZ TÜRLERİ

Krizler farklı bağlamlarda ortaya çıkabilir, farklı boyutlarda olabilir ve farklı nedenlerden kaynaklanabilir.

Gelişimsel krizler: Yaşamın normal akışı içerisinde gerçekleşen ve keskin değişimlere yol açan olaylardır. Çocuk sahibi olma, üniversite mezuniyeti, emeklilik v.b gelişimsel krizlere örnek verilebilir.

Durumsal krizler: Bireyin ön göremediği ve kontrol edemediği alışılmamış bir olay sonucu yaşanmaktadır. Trafik kazaları, Terör saldırıları, Tecavüz, Kaçırılma, Ani hastalık ve bir yakının ölümü sonrasında ortaya çıkan krizler durumsal krizler olarak sınıflanmaktadır. (Gilliand ve James,2012;Janosik,1994)

Durumsal Krizleri, Gelişimsel krizlerden ayıran 4 temel özellik:

- 1) Aniden başlaması
- 2) Beklenmedik olması
- 3) Acil müdahale gerektirmesi
- 4) Toplumu etkileme potansiyeline sahip olmasıdır. (Slaileu,1190).

Varoluşçu krizler amaç, sorumluluk, bağımsızlık, özgürlük ve adanmışlık gibi önemli insani konulara eşlik eden içsel müdahale ve kaygıları içermektedir. (Gilliand ve James,2012 Miller, 2012). 60 yaşına gelmiş bir bireyin hayatının boş ve anlamsız olduğunu düşünmesine eşlik eden kriz, varoluşçu krizlere bir örnektir.

Ekosistemik Krizler genellikle doğal ya da insan eliyle gerçekleşen felaketler sonrasında görülür. Bireylerin felaketle ilgili hataları ya da kontrolleri yoktur, ancak felaket o çevrede yaşayan tüm bireyleri etkileyebilir. Deprem, sel, salgın hastalık, savaş veya soykırım gibi durumlar ekosistemik durumlara örnek verilebilir. (Gilliand ve James,2012)

KRİZE MÜDAHALE

Krize müdahalede farklı modeller söz konusudur. Gilliland ve James (1997). Krizin bireylerde yaşattığı duruma göre farklı modellerin uygulanmasının işlevsel olduğunu vurgulamaktadır. Genellikle krizin aciliyet derecesine, akut ya da kronikleşmesine ve kişinin kendisine ve başkasına zarar verme durumuna göre hangi modelin uygulanacağına karar verilmelidir.

Caplan ise (1964) krize müdahaleyi kriz dönemini takiben gerçekleştirilen hızlı ve kısa süreli psikolojik ilk yardım olarak tanımlar.

Krizler doğası gereği hem tehlike ve tehdidi hem de fırsatları içerirler. Hangisinin ön planda olacağını krizin yönetilme şekli belirler. (James ve Gilliland, 2004.)

Kısa dönemde, hedefe yönelik yapılan ve kişinin kaynaklarının aktif hale gelmesine yardımcı olan kriz danışmanlığı, yaşanan stres yükünün etkili bir şekilde yönetilmesi ve böylece travma, kompleks travma ya da kaygı bozukluğu, duygu durum bozuklukları ya da davranış bozuklukları gibi bir çok ruhsal bozukluğun oluşmasını önlemesi bakımından çok önemli bir etkiye sahiptir. (Boyd-Webb,2007).

Kriz yönetimi, olası kriz durumuna karşılık, kriz sinyallerinin alınarak, değerlendirilmesi ve örgütün kriz durumunu en az kayıpla atlatabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması sürecidir. Kriz yönetiminin temel amacının örgütü kriz durumuna hazırlamak olduğunu ifade eden Can (1997: 315), kriz yönetim sürecini beş aşamada ele almaktadır.

1. Kriz sinyallerinin alınması
2. Krize hazırlık ve korunma
3. Krizin denetim altına alınması
4. Normal duruma geçiş
5. Öğrenme ve Değerlendirme

KRİZ DANIŞMANLIĞI

Ülkemizde şiddet, ölüm, kayıplar, deprem, sel, ergen intiharları aile içi şiddet, istismar, okulda şiddet ve zorbalık, tecavüz de sıklıkla karşılaşılan kriz durumlarına örnek verilebilecek olaylar arasındadır. Bu nedenle kriz durumlarında psikolojik danışma hizmetleri günümüzde artan bir öneme sahiptir.

Kriz danışmanlığı, normal zamanlarda yapılan psikolojik danışma /psikoterapiden farklıdır. Krize ilişkin ilgili alan yazında krize müdahalenin ne kadar süreceği, amaçları, nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği ve değerlendirme stratejileri gibi konuların özellikle önemli olduğu görülmektedir. Yapılacak yardım ya da müdahalenin etkili olmasında kriz durumunun doğru değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bir okul psikolojik danışmanının ya da genel bir ifade ile psikolojik destek sunan ruh sağlığı çalışanının herhangi bir kriz durumuna müdahale edebilmesi için, öncelikle krize müdahale modelleri ve becerileri hakkında bilgi sahibi olması gerekir.

Amerikan Psikolojik Danışma Derneği Kriz Danışmanlığının aşamalarını aşağıdaki gibi sıralamaktadır. (American Conseling Association,2004).

- İlişkinin kurulması
- Öykünün alınması
- Temel Problemlerin tanımlanması
- Duygularla ilgilenilmesi
- Alternatiflerin keşfedilmesi
- Eylem planının geliştirilmesi

Krizle müdahalede psikolojik danışma özel bir psikolojik danışma türüdür. (Hakney ve Cormier, 2008.). Semptomların azaltılması, kişiliğin yeniden yapılandırılması veya davranış değişiminin amaçlandığı uzun dönemli psikolojik danışma / psikoterapiden farklı olarak; krize müdahalede amaç kişinin biran önce krizden önceki mevcut işlevsellik düzeyine gelmesine ve hayatı üzerinde yeniden kontrol kazanmasına yardım etmektir. (James ve Gilliland, 1997; American Counseling Association, 2004).

Bir kriz danışmanı / terapisti daha aktif olmalı, zorlukları değerlendirmeli, acil ihtiyaçları saptamalı ve yardım kaynaklarını harekete geçirmelidir. (American Counseling Association, 2004;Slaikeu, 1990)

Kriz durumlarında, danışanların kendi istekleriyle danışmaya gelmeyecekleri bilinmesi gereken önemli bir noktadır. (Shelby ve Trendinnick,1995). Bu tür bir insancıl yaklaşıma rağmen, kriz durumlarında bireylerin danışma sürecinde olduğu gibi kendi isteğiyle gereksinimlerini belirlemek yerine gereksinimi ne ise onu belirlemek ve bu doğrultuda destek vermek gerekmektedir.

EĞİTİM ORTAMLARINDA KRİZ

Eğitim ortamlarında kriz; okul çalışanları ve/veya öğrencileri etkileyerek, normal işleyen fonksiyonları bozan ya da bunlara zarar veren beklenmeyen olaylara işaret etmektedir.

Krizlerin ortaya çıkışına yol açan nedenler bazı gruplamalar ile ele alınmaktadır. (Can 1999, s. 315-317). Büyük ölçüde yaygın olan ve okul dışındaki çevrede yer alan hemen tüm örgütleri de etkileyen çevresel risk kaynakları dışında, doğrudan okul örgütü ile ilgili olarak görülebilecek çok sayıda risk kaynağı da bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı, okul içinde ortaya çıkmakla birlikte, kısmen okulun müdahale alanı dışında bulunabilmektedir. Bir başka deyişle; cinayet, rehin alma, ateşli silah kullanma, bomba tehdidi gibi acil durumlara müdahale etmesi gereken kişi ya da kurumların öncelikle okulun dışından olması gerekebilmektedir.

Okulun etkinlikleri ve sahip olduğu özelliklerden kaynaklanan diğer risk kaynakları ya da kriz nedenleri arasında şunlar sayılabilir:

Servis kazaları nedeniyle ölümler, okulda yüksek düzeyde gerginlik yaratan kavga ve saldırılar, öğrencilerden birinin ya da yakınlarının ölümü, çevrede tepki yaratacak ya da yasal işlemlere yol açacak nitelikte öğrencilere dayak atılması ya da baskı uygulanması, okul çevresinden kişilerin maruz kaldığı ya da faili olduğu tecavüz olayları...

Bireylerden Kaynaklanan Krizler Okullarda okul içindeki ilişkilerden, okul müdürü ve yardımcısı, öğretmen, öğrenci, veliler ve diğer personelden kaynaklanabilen birçok kriz durumu ortaya çıkabilmektedir. Bu tür kriz durumlarının çoğu kez bireysel olarak kişilerin davranışlarıyla ilgili olduğu söylenebilir.

Doğal Afetlerden Kaynaklanan Krizler Çevresel etkenler içinde yer alan doğal afetler, karşı konulması çok zor ya da olanaksız kriz durumları yaratabilirler. Bunlar arasında deprem, yangın, sel, fırtına ve benzerlerine bağlı olarak yaşanan, insanların yaşamlarını ciddi olarak tehdit edenler sayılabilir. Ülkemizin de pek çok kez bu felaket yaratan afetleri yaşadığını, eğitim örgütlerinin de bundan etkilendiğini biliyoruz. Unutulmaz yaralar açan 17 Ağustos 1999 İzmit ve peşinden gelen 12 Kasım 1999 Düzce depremleri de böyle bir durum ortaya çıkarmıştır.

Ekonomik Nedenden Kaynaklanan Krizler Örgütlerin yaşamları, yeterli girdi sağlamayı sürdürebilmeleri ile mümkündür. Yeterli parasal girdi sağlayamayan ya da girdilerini iyi kullanamayan okullarda da ekonomik kriz durumu yaşanır. Okulun parası yetmediği için, ısınma sorununu ile karşı karşıya bir okul müdürü eğitim döneminin ortasında eğitime ara vermeye zorlanabilecek ya da velilerin, öğrencilerin tepkisiyle karşılaşabilecektir.

EĞİTİMDE PSİKOSOSYAL KORUMA VE
KRİZE MÜDAHALE HİZMETLERİ

OKULLARDA KRİZE MÜDAHALE

Okul krizleri en genel tanımıyla okulla ilişkili, okulun içinde ya da dışında gerçekleşmiş olan belirsizlik, karmaşıklık ve aciliyet içeren travmatik olaylar olarak tanımlanmıştır (Seeger 2002).

Kriz durumlarının az görülen olaylar olduğu düşünülse de okullarda nadir görülen olaylar değildir; terör eylemleri, doğal afetler, bir öğrencinin ya da öğretmenin kaybı bunlara örnek olarak verilebilir.(Cameron, Gersch, M'Gadzah ve Moyce,1995;Adamson ve Peacock,2007).Bu tip olaylar hem öğrencilerin güvenliğinin sağlanması ve psikolojik iyi oluşlarının korunması hemde olumlu okul ikliminin korunmasını zorlaştırır. (Greenway, 2005).

İnsanın hiç beklemediği bir anda karşılaştığı; okul ortamında ise bir öğrencinin, bir sınıfın, okulun ya da öğretmenlerin programını işleyişini engelleyen; acil ilgi ve çözüm bekleyen; tolere edilemeyen kriz durumları genel olarak okul ortamında yüksek strese sebep olmakta doğru ve hızlı karar vermenin önemi ortaya çıkmaktadır.

Okuldaki bir kriz okulun tüm üyelerini, öğrencilerini, çalışanlarını ve öğrencilerin ailelerini kapsar ve bu durum sadece okulun iyi oluşunu değil tüm toplumu etkisi altına alır. (Liou, 2009). Dolayısıyla krizler önemli kararların alınarak iyileştirilmesi gereken kritik zamanlardır.

Eğitim ortamlarında krizle etkin mücadelenin ön koşulu bu süreçte yetkin bireylerden oluşan bir krize müdahale ekibinin oluşturulmasıdır. Bu sebeple okul ortamlarında Psikososyal Koruma Önleme ve Krize Müdahale ekibinin oluşturulmasının temel amacı kriz öncesinde, kriz anında ve kriz sonrasında yapılacakların yetki ve sorumluluğunu gerekli yetkinliklere sahip paydaşlara koordineli bir şekilde etkin bir Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale planı yapabilmektir. Bu ekipler oluşturulduğunda ekiplerin yerine getirmesi gereken görevler Nisan 2019 tarihli Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesinde belirtilmiştir.

Okulların günlük yönetimindeki tek kesinlik hiçbir kesinliğin olmamasıdır. (Liou ,2014). Bu nedenle okullardaki idari işler karmaşıklık, öngörülmezlik ve belirsizlikle karakterize edilmiştir. Çünkü küçük görülebilecek bir olay, okul sistemi içerisinde bir bozukluğa ya da türbülansa neden olabilir. (Peterson, 2001). Okul çalışanları ve öğrenciler tarafından sürekli değişen ve kullanılan teknolojinin okul kültürlerine kattığı dinamizm de göz önüne alındığında, okul ortamları kriz durumları ile karşılaşmaya çok yatkındır. (Liou, 2014). Bu nedenle okullarda krize müdahalede kullanılacak teori, model ya da pratiklerin kriz durumlarının dinamizmine uyumlu olması gerekir.

OKULLARDA PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE HİZMETLERİ

Okullardaki krize müdahale çalışmalarının temel amaçları; öğrencilerin ve çalışanların kriz kaynaklı acı verici duygularla baş etmeleri, okula, günlük rutinlerine kademeli olarak geri dönmeleri ve eğitim faaliyetlerine yeniden başlamaları, baş etme ve problem çözme becerilerini geliştirerek kaygıyı ve paniği hafifletmek, semptomları azaltmak ve kriz deneyiminden öğrenerek, gelişerek ve güçlenerek çıkabilmeleri için destek olmaktır (Demirli Yıldız, 2018). Bu amaca üç aşamada ulaşılabilir:

- Okulda şiddet ve krizi önleyici çalışmalar yapmak.
- Acil bir durum yaşandığında olayın etkilerinin en aza indirilmesi için müdahale çalışmaları yapmak.
- Acil durum sonrası etkilenen kişilere destekleyici çalışmalar yaparak etkilenen kişilerin başa çıkma becerilerini güçlendirmek.

PSİKOLOJİK İLK YARDIM

Psikolojik İlk Yardım olağanüstü durumlar karşısında yapılan büyük çaplı çalışmaların bir parçasıdır. (IASC, 2007). Yüzlerce veya binlerce insanın etkilendiği olaylarda, arama-kurtarma çalışmaları, acil sağlık ekipleri, barınak, yemek dağıtımı, aile izleme ve çocuk koruma gibi farklı türden birçok müdahale gerçekleştirilmektedir.

Sphere (2011) ve IASC'e (2007) göre ise psikolojik ilk yardım acı çeken ya da desteğe ve yardıma ihtiyaç duyan kişiye sunulan insani ve destekleyici müdahale olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik İlk Yardım aşağıdaki konuları içermektedir:

- Kişileri zorlamayan pratik bakım ve destek sağlamak
- İhtiyaç ve kaygıları belirlemek
- İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmak (gıda, su, bilgi alma vb.)
- İnsanları konuşmaya zorlamadan dinlemek
- Rahatlatıp sakinleşmelerine yardımcı olmak
- İnsanların bilgi edinmesi, hizmetlere ve sosyal desteklere ulaşmaları için yardım sağlamak
- Kişileri gelecekteki olası zararlardan korumak (Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, 2014).

PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE HİZMETLERİ YÖNERGESİ

Bakanlığımızca rehberlik hizmetleri kapsamında, doğal afet, terör, göç, intihar, ölüm - yas, cinsel istismar gibi travmatik ve zorlu olaylar karşısında psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri yürütülmektedir. Bu hizmetlerin yürütülmesinde dikkat edilecek hususları düzenlemek için “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesi” hazırlanmıştır.

OKUL PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE EKİBİ

Okul Psikososyal Koruma Önleme ve Krize Müdahale Ekibinden kriz sürecinde ileri düzey psikolojik destek ve görevler beklenmez. Bu ekibin böyle bir amacı ve görevi yoktur. Krize Müdahale Okul Ekibi üyelerinin tüm becerileri ve bilgilerinin kullanım alanı okullardaki travmatik durumlarla sınırlıdır. Bu ekiplerin amacı okullarında travma yaratan durumlarla kesintiye uğrayan işlevleri en kısa sürede düzeltmektir.

- Okul müdürü veya okul müdürü tarafından görevlendirilmiş bir müdür yardımcısı başkanlığında
- Psikolojik danışmanlar/Rehber öğretmenler
- Rehberlik hizmetleri yürütme komisyonu üyesi her sınıf düzeyinden en az bir sınıf rehber öğretmeninden oluşur.

OKUL MÜDÜRLÜKLERİNİN GÖREV, YETKİ VE SORUMLULUKLARI

Okul Müdürleri Psikososyal Koruma, Önleme ve Müdahale sürecinde;

- Öncelikle konuyla ilgili hizmet içi eğitim almış personelden olmak üzere okul ekibinin kurulmasını sağlar.
- Başta okul ekibi olmak üzere, okul bünyesindeki tüm öğretmen ve personelin konuyla ilgili eğitim almasını sağlar.
- Okul rehberlik hizmetleri programına dâhil edilen psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerinin yürütülmesini sağlar.
- Oluşturulan okul risk haritasına göre travma/kriz durumlarına yönelik koruyucu, önleyici ve güçlendirici çalışmaların yürütülmesini sağlar.
- Okuldaki psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerine yönelik çalışmalarda kolaylaştırıcı önlemler alır ve yerel imkânlardan faydalanır.
- Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerinin yürütülmesi için ekiplere gerektiğinde çalışma odası tahsis eder.
- Travma/kriz durumlarında okul ekibinin il/ilçe ekipleri ile eşgüdüm içerisinde hareket etmesini sağlar.

- Travma/kriz durumlarından sonra öğrenci, veli, öğretmen ve okul yardımcı personeline yapılacak bilgilendirme konusunda okul ekibi ile birlikte planlama yapar.
- Travma/kriz durumlarından etkilenen bireylere ilişkin kayıtların başta gizlilik ilkesi olmak üzere etik kurallara uygun bir şekilde tutulmasını ve muhafaza edilmesini sağlar.
- Travma/kriz durumları sonucunda hazırlanan raporlar doğrultusunda gerekli önlemleri alarak, oluşturulan raporları il/ilçe millî eğitim müdürlüğüne gönderir.
- Travma/ Kriz durumlarında ihtiyaç halinde okulda bulunan tüm öğretmenlere görev verir.

REHBERLİK SERVİSLERİNİN GÖREV, YETKİ VE SORUMLULUKLARI

- Psikososyal, koruma, önleme ve krize müdahale konularında sunulacak hizmetleri okul rehberlik hizmetleri programına dâhil eder.
- Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri kapsamında okul risk haritasını oluşturur ve gerekli durumlarda travma/krizden etkilenen bireyleri ilgili kurumlara yönlendirir ve izler.
- Okul yönetimine, öğretmenlere, öğrencilere ve ailelere psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerine yönelik çalışmalar düzenler.
- Okulda olası travma/kriz durumlarına karşı okul genelinde yapılması gereken psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale çalışmalarına ilişkin okul yönetimi ve rehberlik ve araştırma merkezi ile işbirliği yapar.
- Travma/kriz durumlarından etkilenen bireylere ilişkin kayıtları başta gizlilik ilkesi olmak üzere etik kurallara uygun bir şekilde tutar ve muhafaza eder.

ÖĞRETMENLERİN GÖREV, YETKİ VE SORUMLULUKLARI

- Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale konularında sunulacak hizmetleri sınıf rehberlik hizmetleri programına dâhil eder.
- Sınıf/şube rehber öğretmeni olduğu sınıfın risk haritasını oluşturur.
- Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri çalışmalarına ihtiyaç hâlinde destek verir.
- Travma/kriz durumlarından etkilenen ya da risk grubunda olan öğrencilerle karşılaştığında gizlilik ilkesi ve etik kurallara uygun bir şekilde okul rehberlik servisine bilgi vererek işbirliği içinde çalışır.
- Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri eğitimlerine katılır.

İLÇE PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE EKİBİ

İlçe Millî Eğitim Müdürlüklerinde, şube müdürü başkanlığında varsa Rehberlik ve Araştırma Merkezi müdürü ve bölüm başkanı ile her eğitim kademesinden en az birer rehberlik öğretmeninden oluşur. Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerinde ilçe ekibinin görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır:

- İlçe ekibi eğitim öğretim yılı başladıktan sonra bir ay içinde belirlenir; birinci dönemin başı, ikinci dönemin başı ve ikinci dönemin sonu olmak üzere yılda üç kez ve ihtiyaç duyulan hâllerde toplanır.
- İlçedeki psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerine yönelik ihtiyaç belirleme çalışmalarını yaparak ihtiyaçlar doğrultusunda çalışma planı hazırlar.
- İlçe genelinde etkileri olan veya okul ekibinin personel kapasitesinin yetersiz kaldığı travma/kriz durumlarında psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerini koordine eder ve/veya bu olaylara yönelik psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerini gerçekleştirir.
- İlçe genelinde etkileri olan travma/kriz durumunun hemen ardından ilçe ekibinden en az iki kişi bilgi toplamak amacıyla okula/bölgeye giderek “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Gözlem Formu”nu (EK-1) doldurur.
- Travma/kriz durumunda personel kapasitesi yetersiz kaldığında ve destek ihtiyacı ortaya çıktığında “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Destek Talep Formu”nu (EK-2) doldurarak il ekibinden destek talep eder. Gerekli durumlarda il ekibi ile iş birliği yapar.
- Travma/kriz durumlarına yönelik gerçekleştirdiği çalışmalara ilişkin “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Çalışma Raporu”nu (EK-3) doldurarak ilçe millî eğitim müdürlüğü aracılığıyla il millî eğitim müdürlüğüne gönderir.
- Travma/kriz durumlarına yönelik gerçekleştirdiği çalışmalar sonunda gerekli izleme ve değerlendirmeyi yapar, “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri İzleme Formu”nu (EK-4) doldurarak ilçe millî eğitim müdürlüğü aracılığıyla il millî eğitim müdürlüğüne gönderir.
- Travma/kriz durumlarından etkilenen bireylere ilişkin kayıtları başta gizlilik ilkesi olmak üzere etik kurallara uygun bir şekilde tutar ve muhafaza eder.
- Gerek görülmesi hâlinde travma/kriz durumlarından etkilenen bireylerin öğretmenleri, ailesi, arkadaşları gibi yakın çevresinin de krize müdahale sürecine katılımını sağlar.

- Travma/kriz durumlarından etkilenen bireyleri gerektiğinde ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirir, yönlendirilebilecek kurum ve kuruluşların iletişim bilgilerini güncel olarak tutar.
- İlçede yapılacak çalışmalarda okul ekipleri arasında eşgüdümü sağlar.
- Talep edilmesi hâlinde okul ekibine destek verir.
- Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri kapsamında gerektiğinde ilçe millî eğitim müdürlüğüne süpervizyon talebini bildirir.
- Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerine yönelik eğitim çalışmalarını planlar.

OKUL PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE EKİBİ GÖREV, YETKİ VE SORUMLULUKLARI

Okul müdürü veya okul müdürü tarafından görevlendirilmiş bir müdür yardımcısı başkanlığında, varsa rehberlik öğretmenleri ile rehberlik hizmetleri yürütme komisyonu üyesi her sınıf düzeyinden en az bir sınıf rehber öğretmeninden oluşur.

Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerinde okul ekibinin görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır:

- Okul ekibi birinci dönemin başı, ikinci dönemin başı ve ikinci dönemin sonu olmak üzere yılda üç kez ve ihtiyaç duyulan hâllerde toplanır.
- Okul genelinde travma/kriz durumlarında psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetlerini planlar ve gerçekleştirir.
- Okul ekibi travma/kriz durumunun hemen ardından ayrıntılı bilgi edinmek amacıyla “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Gözlem Formu” nu (EK-1) doldurur.
- Travma/kriz durumunda personel kapasitesi yetersiz kaldığında ve destek ihtiyacı ortaya çıktığında “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Destek Talep Formu” nu (EK-2) doldurarak il/ilçe ekibinden destek talep eder. Gerekli durumlarda il/ilçe ekibi ile işbirliği yapar.
- Okulda yaşanan travma/kriz durumlarına yönelik gerçekleştirilen krize müdahale çalışmalarını “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Çalışma Raporu”nu (EK-3) doldurarak okul müdürlüğü aracılığıyla il/ilçe millî eğitim müdürlüğüne gönderir.
- Travma/kriz durumlarına yönelik gerçekleştirdiği çalışmalar sonunda gerekli izleme ve değerlendirmeyi yapar, “Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri İzleme Formu”nu (EK-4) doldurarak okul müdürlüğü aracılığıyla il/ilçe millî eğitim müdürlüğüne gönderir.
- Travma/kriz durumlarından etkilenen bireylere ilişkin kayıtları başta gizlilik ilkesi olmak üzere etik kurallara uygun bir şekilde tutar ve muhafaza eder.
- Gerek görülmesi hâlinde travma/kriz durumlarından etkilenen bireylerin öğretmenleri, ailesi, arkadaşları gibi yakın çevresinin de krize müdahale sürecine katılımını sağlar.
- Okulda risk grubunda bulunan ve travma/kriz durumlarından etkilenen bireyleri gerektiğinde ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirir.

PSİKOSOSYAL DESTEK PROGRAMI

Eğitim ortamlarında Psikososyal Destek Programı kapsamında yürütülen hizmetlerin daha etkili/verimli sunulması ve uygulamalarda birliğin sağlanması için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Psikososyal Destek Programı Uygulama Kılavuz ve Psikososyal Koruma, nleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesi hazırlanmıştır.

Bu doğrultuda, Millî Eğitim Bakanlığı ve UNICEF iş birliği ile 2001 yılında hazırlanan ve hâlen uygulanmakta olan programların yenilenmesini ve yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla Kasım 2017’de Psikososyal Destek Programlarının Yenilenmesi Projesi başlatılmıştır. 2017- 2019 yılları arasında “Psikososyal Destek Programlarının Yenilenmesi Projesi” srdrlmştir.

Psikososyal Destek Programı kapsamında altı farklı travma türüne yönelik, altı ayrı kitapta yer alan teorik bölümler ve etkinliklerden oluşmuştur. Bu travma türleri;

- Doğal afet,
- Ölüm-yas,
- İntihar,
- Cinsel istismar,
- Terör
- G ‘tür.

03/04/2020 tarih ve 6151347 sayılı zel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü yazısı ile Salgın hastalıklar sonrası çocukların ve yetişkinlerin tepkilerini normalleştirmek ve zorlayıcı yaşantıların etkileri konusunda çocukların iletişim becerilerini güçlendirmek amacıyla bu programa Salgın Hastalık Modlde eklenmiş ve eğitim ortamlarında uygulanmaya başlanmıştır.

PSİKOSOSYAL DESTEK PROGRAMI MODÜLLERİ

MODÜL 1: DOĞAL AFET

Geçmişten günümüze kadar Türkiye’de insanları ve toplumu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen mal kaybı, yaralanma ve can kaybına neden olan doğal afetlerle sık sık karşılaşılmıştır. Nedeni her ne olursa olsun aniden meydana gelen, tahmin edilemeyen, insanları zor durumda bırakan ve geniş alanlara yayılan doğal afetler başta deprem olmak üzere, heyelanlar, seller, kuraklık ve yangınlar önemli oranda zararlara ve yıkıcı etkilere yol açar. Türkiye, coğrafik konumu, jeolojik yapısı, meteorolojik özellikleri ve tektonik oluşumlardan dolayı çeşitli doğal afetlerin yaşanması olası bir ülkedir.

Doğal afetler; insanların yaşadığı coğrafi mekânlarda meydana gelen, oluşumu engellenemeyen, başladıktan sonra durdurulamayan, sosyal ve ekonomik yaşamı kısa sürede alt üst eden, çok sayıda can kaybına yol açan doğa olaylarının neden olduğu yıkımlardır (zey, 2006;akt, Bekler, 2019)

Doğal afetler doğrudan veya dolaylı olarak bireysel ve toplumsal etkilere sahiptir. Toplumsal yaşamı olumsuz etkileyeceği gibi can kaybına da neden olabilmektedir.

Ayrıca bireylerde, şaşkınlık, panik hâli, salgın hastalıklara yakalanma riski, yaralanma ve ölümlere neden olmakla birlikte toplumda ve yerleşim yerlerinde büyük kayıplar meydana getirebilir (Güvercin, 2006; akt. Fetih ve Gülay, 2011). Yıkıcı etkilerinin yanı sıra toplumsal gelişim hızını da yavaşlatmaktadır. Afetler doğrudan ölüm, hastalık, mimari yapının yıkılması,

altyapı sistemlerinin kesintiye uğraması ve geçim sorunu gibi etkilere sahiptir. (UNDP, 2004; akt. İnmez, 2012). Afetler bölge ve ülke ekonomilerine zarar verdiği için bunların insanlar üzerinde de sosyal ve psikolojik açıdan olumsuz etkileri (sosyal huzursuzluk, kıtlık, göç gibi) söz konusu olabilmektedir.

Doğal afetlerin yarattığı psikolojik etkilere bakıldığında, doğal afete maruz kalanların yaşayabileceği yaygın psikolojik olumsuzluklar; şok, güvensizlik, çaresizlik, öfke, umutsuzluk, suçluluk, üzüntü, unutkanlık, inançlarını sorgulama, dikkat ve konsantrasyon sorunlarına yol açabilecek ani duygu değişimleri olarak sıralanabilir.

Genel olarak bireylerin travma sonucu vermiş oldukları tepkiler; baş ve göğüs ağrısı, nefes darlığı, mide yanması ve bulanması, iştah azalması veya artması, yorgunluk hâli ve gürültüye karşı hassasiyet gibi fizyolojik tepkilerdir. Ayrıca endişe, kaygı, karamsarlık, donukluk, çaresizlik, umutsuzluk, şok, korku, öfke, sinirlilik, üzüntü, düşünce ve dikkat dağınıklığı, unutkanlık, güvensizlik, yeme ve uyku bozuklukları gibi psikolojik tepkiler de söz konusudur.

MODÜL 2: ÖLÜM-YAS

Yas, kişilerin kendisi için önemli olan yakınlarını ya da nesneleri kaybetmesinden sonra meydana gelen doğal bir tepkidir. (Worden, 2001).

Yas sürecinde ortaya çıkan duygular kişilerin normal yaşantılarında hissettiği duygulardan farklılık gösterdiği için bu duygular, yas tepkileri olarak adlandırılır. Yas tepkileri kayıplardan sonra oluşur ve genellikle kaygı, keder ve üzüntü yoğun biçimde görülebilir (James, Friedman ve Landon Matthews, 2001). Yas sürecini yaşayan kişilerde daha çok içe kapanıklık, yaşamı sorgulama ve kendisinden bir parça eksilmişçesine hayattan beklentileri olmama gibi tepkiler görülür (Zara, 2011). Bunlara ek olarak, kişinin kendini büyük bir boşlukta hissetmesi ve bununla birlikte gelen depresyon, şok ve inkâr, kızgınlık ve isyan genellikle yas sürecinde görülen tepkiler arasındadır (Zara, 2011).

Okullarda kayıp ve yas konusu genellikle başa gelinceye dek göz ardı edilen ve üzerine konuşulmak istenmeyen bir süreçtir. Ancak, okullarda ölüm, okulun tüm paydaşlarını (Okul müdürü, öğretmenler, okul çalışanları ve öğrencileri) önemli derecede etkilemektedir. Çünkü öğrenciler ev dışında günün büyük bir bölümünü okulda geçirirler ve okul sadece bir eğitim yeri değil, aynı zamanda duyguların paylaşıldığı, psiko-sosyal birlikteliğin olduğu bir mekandır. Bu süreçte, öğrencilerin akademik yaşamında aksaklıklar, duygusal değişimlerin okul yaşamına yansması, kriz, vb. görülebilir (Bildik, 2013)

Ölüm sonrası okulda yürütülecek olan krize müdahale programının öğrencilerin gelişimsel özelliklerine uygun olarak hazırlanması ve onların ihtiyaçları göz önüne alınarak güncellenmesi, sunulan psikolojik yardımın niteliğini belirleyecektir. (National Center for School Crisis and Bereavement, 2006).

MODÜL 3: İNTİHAR

İntihar, sadece stres veya zorlu yaşam koşulları sonucu oluşan bir durum olarak açıklanabilen bir olgu değildir. Karmaşık bir durumdur ve çoklu nedenler barındırabilmektedir.

İntihar davranışlarının önemli bir bölümü çaresizlik durumları ile yapılan bir yardım çağrısı ya da kişilerin içinde bulunduğu zorlayıcı yaşam koşullarında uzaklaşma amaçlı buldukları çözüm yoludur. (The American Foundation For Suicide Prevention And Suicide Prevention Resource Center (AFSP ve SPRC 2011).

İntihar, 15-29 yaş aralığındaki ölüm nedenleri içinde trafik kazalarından sonra ikinci sırada yer almaktadır. Yine tüm yaş gruplarında intihardan ölüm oranlarında, 15-29 yaş aralığı önemli bir sıra teşkil etmektedir (World Health Organization [WHO], 2014).

Ergenlerin ve çocukların okula devam ettiği gerçeği göz önüne alınırsa, okul uygun önleme eylemleri geliştirmek için ideal yer olarak karşımıza çıkmaktadır. (WHO 2015).

Eğitim ortamında intihar gerçekleşikten sonra okul süreci etkin bir şekilde yönetmeli, yas sürecine destek olmak için gerekli düzenlemeler oluşturmalı ve intiharın bulaşma riskini azaltmak amacıyla okul içerisinde koordineli bir şekilde krize müdahale edilmelidir.

MODÜL 4: CİNSEL İSTİSMAR

Çocuğa yönelik kötü muamele olarak da adlandırılan çocuk istismarı ve ihmali çocuğu yaşam boyunca etkileyebilen, hem kısa ve uzun dönemde önemli ruhsal sağlık sorunlarına yol açabilen travmatik bir olaydır. Çocuk istismarı ve ihmali; çocuğun sağlığını fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen, bilerek veya bilmeyerek yapılan, aktif veya pasif her türlü davranış olarak tanımlanmaktadır.(Yurdakök,2010)

Cinsel istismar da çocuğun kendisinin tam olarak kavrayamadığı, onay vermesi mümkün olmayacakveya gelişme düzeyi açısından hazır olmadığı ya da toplumun yasalarını veya toplumsal tabularını ihlal eden bir cinsel etkinliğe dâhil edilmesi olarak tanımlanır. Çocukların cinsel istismarında failer; yaşları gereği, mağdur üzerinde belirli bir yetki, otorite veya sorumluluk taşıyan yetişkinler olabileceği gibi, başkaçocuklar da olabilir.

Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (diğer adıyla Lanzarote Sözleşmesi)'ne göre, çocuğun cinsel istismarı, bir çocukla özellikle zor kullanma ve tehdit ile cinsel faaliyetlerde bulunma suçudur. Bu faaliyetler;

- Zor, güç ve tehdit kullanarak,
- Aile içi dâhil, çocuk üzerinde güven ya da yetki ve/veya mevki kullanarak,
- Bir zihinsel veya fiziksel engelliliği veya bağımlılığı sebebiyle, çocuğun özellikle savunmasız bir durumundan yararlanarak gerçekleştirilir.

Bu eylemler; çocuğu yasadışı bir cinsel eyleme zorlamayı ya da ikna etmeyi, çocuğu fuhuş ya da diğer yasadışı cinsel eylemler ile birlikte, çocuğu pornografik gösteriler ve materyaller için sömürmeyi içermekte, ancak bunlarla sınırlı kalmamaktadır

Öğrencilerin, gün içinde ebeveynlerinden bile daha uzun süre öğretmenleriyle zaman geçirdiği düşünüldüğünde, istismarı önleme çalışmalarında muhakkak okullar yer almalıdır (Page ve Page, 2011; Sanderson, 2004).

Eğitim ortamlarında okul yöneticileri, öğretmenler ve okul psikolojik danışmanları çocuğa yönelik kötü muameleyi hem önlemede ve belirlemede hem de bu soruna müdahale etmede kritik öneme sahiptirler.

Alan yazın incelendiğinde okul yönetiminin çocuk istismarı ve ihmali konusunda hem önleme hem de belirleme konusunda çeşitli sorumluluklarının olduğu belirtilmektedir (Örn. Knoll, 2010; Mitchell, 2010; Roberts, 2005; Shannon, 2009)

Çocuk istismarı ve ihmali konusunda okul yönetiminin tutum ve davranışları; gerek çocuğa kötü muameleyi önleme çalışmalarının gerçekleştirilmesinde gerekse mağdur öğrencilerin adli bildirimini yapılmasında ve mağdura müdahale edilmesinde süreci kolaylaştırabileceği gibi zorlaştırabilir. Şöyle ki çocuk istismarının ve ihmalinin önemini kavramamış bir okul yönetimi, görevlerinin sadece çocuğun eğitim ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu düşünerek ve ebeveynle ilişkisinin bozulmasında korkarak, eğitim ihmalinde bulunan bir ebeveynin ilgili kurum ve kuruluşlara bildirimini önemsemeyebilir. Bir diğer örnek olarak da okul yönetimi öğretmeni tarafından cinsel istismara uğrayan bir öğrencinin adli bildirimini çocuğa inanmayarak, olayı hafife alarak, şüpheli öğretmeni korumak veya olayın içine girmemek için engelleyebilir (Grayson, 2006; Shakeshaft ve Cohan, 1995).

ÇOCUK CİNSEL İSTİSMARI İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Çocuk istismarının zorunlu bildiri diğer yetişkinler ve uzmanlar gibi eğitimcileri de kapsamaktadır. **Türk Ceza Kanunu'nun (TCK, 2004) 5237 sayısına göre, çocuk istismarı ve ihmalinin bildiri zorunludur, bu zorunluluk 278. Madde ile her vatandaşa, 279. Madde ile kamu görevlilerinin tamamına verilmiştir.** Çocuk ihmal ve istismarının bildiri zorunlu ve cezai yaptırımları olan bir süreçtir (Dağlı ve İnanıcı, 2011; Aksel ve Yılmaz İrmak, 2015).

İstismarı bildirmeyen kişilerin cezaları Türk Ceza Kanunu'nun 278 ve 279. Maddesine göre düzenlenmiştir. Kamu görevlisinin suçu bildirmemesi Türk Ceza Kanunu'nun 279. Maddesi ile belirlenmiştir. Bu maddeye göre; "Kamu adına soruşturma ve kovuşturmayı gerektiren bir suçun işlendiğini göreviyle bağlantılı olarak öğrenip de yetkili makamlara bildirimde bulunmayı ihmal eden veya bu hususta gecikme gösteren kamu görevlisi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." şeklinde düzenlenmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004: madde 279).

MODÜL 5: GÖÇ

Göç; siyasal, ekonomik, dini, sosyal ve diğer nedenlerle kişilerin veya toplulukların hayatlarının tamamını ya da bir kısmını geçirmek üzere mevcut yaşam alanlarından başka bir yere yerleşmek koşuluyla yer değiştirmesini ifade etmektedir.

Göçün biçimi (gönüllü/zorunlu, geçici/sürekli, iç/ dış, bireysel/kitlese vb.) ne olursa olsun her türlü nüfus hareketleri (mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmişler, sürülmüşler, ekonomik göçmenler vb.) göç tanımı içinde kendine yer bulmaktadır (Adıgüzel, 2018).

Gerçekleşme nedenine bakılmaksızın göç eylemi bireysel ve toplumsal büyük değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır. Göç sürecini yaşayan herkes için göç, sarsıcı bir deneyim olma riskini taşımakta ve tüm bireyler farklı düzeylerde ve farklı yönlerde de olsa bu süreçten etkilenmektedir. (Gün 2002).

Göç zorunlu veya isteğe bağlı olarak gerçekleşen bireysel ve sosyal boyutlarda, kısa ve uzun vadede etkileri olan bir olgudur. Bireylerin istek ve iradeleri dışında göç etmek zorunda kalmaları, psikolojik ve sosyolojik kırılmalara neden olmaktadır.

Evrensel bir sorun olarak zorunlu göçü yaşayan hemen hemen tüm bireyler bu süreçten sağlık yönünden sosyal ve psikolojik açılardan etkilenmektedir. (Çalım, Kavlak ve Sevil, 2012).

Göç eden ergen ve çocuklarda en sık rastlanan problemler; gelecek endişesi ve güvensizlik duygusu, uyku problemleri, kabuslar, benlik çatışması, psikosomatik semptomlar, dil problemleri (örneğin kekemelik), okul başarısızlığı, davranım bozuklukları, anksiyete bozuklukları, depresyon, somatik bozuklukları, enurezis (altını ıslatma) ve travma sonrası stres bozukluklarıdır (Cadoret, 2005; akt., Gün, 2006).

Öğretmenlerin;

- Göçün insana ve topluma olan psikolojik etkilerini kavraması,
- Göçmen ergen ve çocukların kültürel değerlerine duyarlılık göstermesi,
- Psikolojik ve sosyo kültürel uyum için kültürleşme stratejilerinin farkında olması, göçmen çocuk ve ergenlerin okula uyum sağlama sürecine katkı sağlaması ve aynı şekilde göçmen çocuk ve ergenlerin kültürel geçmiş ve deneyimlerinden nasıl yararlanabileceğini bilmesi,
- Akademik başarısı düşük seyreden göçmen öğrenciler ile birebir rehberlik yapabilmesi,
- Göçmenlerin okula aidiyetini artırmak için sınıf içi ve sınıf dışı aktiviteler uygulayabilmesi,
- Göç etmeye neden olan etmenlere ilişkin ev sahibi öğrenci ve velilerde farkındalık oluşturabilmesi,

İnsani değerler bağlamında birlik ve beraberliğin öneminin kavranması yönünde önleyici rehberlik çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. (MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Psikososyal Destek Programı/Göç Travması, 2018).

MODÜL 6: TERÖR

Kökünü Latince ‘terrere’ sözcüğünden alan terör kelimesi; “korkutmak, dehşete düşürmek, korkup kaçırmak, caydırmak” (Alkan 2002) gibi anlamlar içermekte olup, Türkçe’deki karşılığı “korkutma, yıldırma ve tedhiş” (TDK 1988) anlamına gelmektedir.

Terörle Mücadele Kanunu’na göre terör;

cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

Terörizm gibi insan eliyle istemli olarak yaratılan travmatik olaylar ya da geniş kitleleri etkileyen şiddet eylemleri yarattıkları korku ve güven kaybı gibi nedenlerle etkiledikleri toplumlarda önemli ruhsal sorunlara yol açmaktadırlar (Rubonis ve Bickman, 1991). Travmatik olayın özellikleri kısa ve uzun dönemde çeşitli psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Sungur ve Kaya, 2001). Travmayla doğrudan karşılaşarlarda daha fazla olmak üzere, olaydan dolayı olarak etkilenenlerin önemli bir bölümünde de travmatik stres ve ilişkili sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Okullar suç ve şiddetten uzak güvenli ortamlar olmak durumundadırlar. Çünkü okullar, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal uyumunu destekleyebilecek ekolojik destekler sağlayarak onların psiko-sosyal gelişiminde merkezi bir rol oynamaktadır (Eccles ve Roeser, 2011). Ayrıca okuldaki suç ve şiddet sadece bireyi değil okul çalışanlarını, çevresini ve toplumu da etkilemektedir. Özellikle son yıllarda ülkemizde ve dünya genelinde önemli gündem maddelerinden biri olan okullarda şiddetin önlenmesi ve güvenli okul kavramları, son dönemdeki ulusal eğitim politikası belgelerinde (65. Hükümet Programı, 10. Kalkınma Planı, 19. Milli Eğitim Şurası) ulaşılması planlanan hedefler ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde de “herkes için güvenli, şiddetsiz, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması” şeklinde alt hedef olarak yer almaktadır (United Nations, 2015)

MODÜL 7: SALGIN HASTALIK

Salgın hastalık, insan hayatının tehdit altında olduğu ve önemli sayıda hastanın olduğu ve ölümlerin yaşandığı acil sağlık durumlarıdır.

Salgın durumunda günlük rutinlerin askıya alınması, çocukların sosyal, duygusal, bilişsel, fiziksel ve akademik gelişimlerini sekteye uğratabilir. Çocuk ve gençlerde bu süreçte bazı psikolojik ve davranışsal tepkiler görülebilir. Yetişkinlerin de etkilendiği bu zorlu dönemde çocukların iyi oluşlarını güçlü tutabilmek ve kendini toparlama güçlerini desteklemek yararlı olacaktır.

Salgın hastalık sürecinde çocuklar ve gençler, içinde bulunulan durumu anlamlandırmakta zorlanabilir. Bu zorlanma esnasında onların referans alacakları kişiler etraflarında bulunan yetişkinlerdir.

Eğitim süreçlerinde salgın hastalık ile ilgili olarak, okul ortamının güvenli hale getirilmesi ve okula uyumun kolaylaştırılması için okul yönetimi, öğretmenler, okul çalışanları, aileler ve öğrencilere düşen görev ve sorumluluklar bulunmaktadır.

Okul psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale ekibi ile toplantı gerçekleştirilmeli, ekip üyelerinin görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmelidir. İhtiyaç duyacakları donanım, malzeme, yayın, eğitim ve insan gücü desteği sağlanmalıdır.

Salgın dikkate alınarak okul psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale çalışmaları oluşturulmalıdır.

Öğrenci, personel ve velilerin salgın hastalık sürecinin yarattığı kaotik durumdan sağlıklı bir şekilde çıkmalarını sağlayacak her türlü eylemi içeren bir planlama yapılmalıdır. Planlamada okulun bulaşıcı hastalıklardan korunma ve yayılımını önleme konusunda zayıf yönlerinin nasıl geliştirilebileceğine, okul çalışanları, aileler ile öğrencilerin gün içerisinde hastalıktan korunmak ve hastalığın yayılmasını önlemek için uyması gereken kurallara ve gerçekleştirilmesi gereken eylemlere yer verilmelidir.

Okulun fiziki yapısı, okul olanakları, velilerin sosyoekonomik yapısı, öğrencilerin gelişim dönemi özellikleri, krizin doğasından kaynaklanabilecek riskleri ve bunların üstesinden nasıl gelinebileceği belirlenmelidir.

Salgın hastalık ile ilgili acil bir durum (vaka) tespit edildiğinde takip edilecek prosedür hakkında açıklamalara, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını durdurmak veya yavaşlatmak için uygulanacak stratejilere, okul paydaşları arasında iletişimin nasıl kurulacağına, okul ortamı dışındaki paydaşlarla hangi konularda, nasıl iletişim kurulacağı ve iş birliği yapılacağına yer verilmelidir. (Salgın (covid-19) sonrası okula uyum kılavuz ve etkinlikler öğretim programları daire başkanlığı Ankara- 2020)

KRİZE MÜDAHALE KAPSAMINDA EĞİTİM ORTAMLARINDA YAPILACAKLAR

1. Kriz durumu öncesi eğitim ortamlarında önleyici çalışmalar yapılmalıdır.
2. Kriz durumuna yönelik Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi'nce "Kriz Müdahale Yol Haritası" dikkate alınarak hızlıca toplanmalı ve çalışmalar planlanmalıdır.
3. Gerekli hallerde İlçe/İl Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi ile iletişim sağlanmalı ve destek alınmalıdır.
4. Kriz durumlarında gerekli fiziksel önlemler alınarak güvenli alanlar oluşturulmalıdır. (Okulun boşaltılması, giriş çıkışların kontrolü, gerekli durumlarda öğrencilerin ailelere ve /veya ilgili kişilere teslim edilmesi...)
5. Kriz durumu sonrası Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi'nce durum tespiti –Risk Analizi yapılmalıdır. (Öncelikle aciliyet olan durumlar tespit edilmeli ilk yardım güvenlik v.b, Ekibin sunacağı mevcut hizmet ve destekler belirlenmeli ihtiyaç duyanlara gerekli yeterlilik ve deneyime sahip personel tarafından Psikolojik İlk Yardım Hizmeti sunulmalı)
6. Acil müdahale gerektiren durumlar için ilgili kişi ve kurumlarla (AFAD, polis, itfaiye, ambulans, hastane, veli vb.) iletişim sağlanmalıdır.
7. Okul yönetimi ve Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi tarafından öğrenci-öğretmen-personel-veli bilgilendirmesi yapılmalıdır.

Öğrenci Bilgilendirmesi

Okul genelini etkileyen krizlerde Okul Ekibi tarafından görevlendirilecek personel her sınıfa ayrı ayrı girerek bilgi vermeli ve soruları cevaplamalıdır. Farklı bir yöntem olarak Okul Ekibi tarafından hazırlanan yazılı bir açıklama da sınıflarda okunabilir. Öğrencilere kriz hakkında doğruluğu kesinleşmiş ve yapılmakta olanlar, kim ve nerelerden yardım alabilecekleri, öğrencilerde görülebilecek kriz sonrası tepkiler hakkında bilgi verilmelidir.

Öğretmen Bilgilendirmesi

Okul yönetimi ve Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi tarafından kriz türüne göre gerçekleştirilmelidir. Örneğin okul genelini ilgilendiren krizlerde tüm öğretmenlerin bilgilendirilmesi gerekirken, istismar gibi kriz durumlarında yalnızca istismarı bilen öğretmenler ve idare bilgi sahibi olmalıdır.

Veli bilgilendirilmesi

Ailelere kriz durumu yorum katılmadan aktarılmalı durumun aciliyetine göre gerekli iletişim kanalları kullanılarak kesinleşmiş bilgiler verilerle duyuru yapılmalıdır. Kriz ile ilgili doğru bilgiler, neler yapıldığı ve yapılmakta olduğu kriz sonrası tepkiler ve gerektiğinde kim ve nerelerden yardım alabilecekleri anlatılmalıdır.

İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve Rehberlik Araştırma Merkezi'ne yaşanan süreçle ilgili yazılı bir metin hazırlanarak bilgi notu gönderilmelidir.

Kriz durumu sonrası Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibince olay sonrasında yapılabilecek güçlendirici çalışmaları planlanmalıdır. (Bireysel Görüşme, Psikolojik Bilgilendirme ve Anlamlandırma, Psiko eğitim, Sınıf Temelli Müdahale, Grupla Danışma, Sağlık Kişi/Kurumlarına Sevk, Grup/Sınıf Etkinlikleri, Ev/Hastane Ziyareti ve diğer)

Kriz durumu Sonrası Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi'nce değerlendirme toplantısı yapılmalı ve alınan kararlar ve yapılan çalışmalar kayıt altına alınmalıdır.

PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE HİZMETLERİ GÖZLEM FORMU

Okul				
Tarih				
Yönetici Sayısı				
Öğretmen Sayısı				
Öğrenci Sayısı				
Çalışma Yapılması Planlanan Kişi Sayısı	Öğrenci	Öğretmen	Veli	Diğer
Eğitim Öğretim Başlama-Bitiş Saatleri				
Toplantı Salonu	() Evet () Hayır		Kapasite	
Bireysel Görüşmeye Uygun, Kullanılabilecek Oda Sayısı				
Grupla Görüşmeye Uygun, Kullanılabilecek Oda Sayısı				

TRAVMA/ KRİZ DURUMU

TRAVMA/ KRİZ DURUMU (ayrıntılar ile açıklanacaktır)

() Kaza	() İntihar
() Şiddet	() İstismar
() İhmal	() Doğal Afet
() Ölüm	() Göç
() Terör	() Diğer.....

--

TRAVMA/ KRİZ DURUMUNDAN ETKİLENEN GRUPLARIN BİLGİLERİ

(Etkilenme durumuna göre öncelikli olarak çalışılması gereken grup sırasına göre doldurulmalıdır)

SIRA	ÇALIŞMA GRUBU (öğretmen, öğrenci, veli, diğer)	ETKİLENME DURUMU	Kişi Sayısı

BİLGİ ALINAN KİŞİLERİN İLETİŞİM BİLGİLERİ

Sıra	Adı Soyadı	Görevi	Cep Tel	Elektronik Posta

OKUL PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE EKİBİNİN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

--

ÖNCELİKLİ YAPILMASI GEREKEN ÇALIŞMALAR

--

PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE EKİBİ

Sıra	Adı Soyadı	Kurumu	Cep Tel	E- Posta

**PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE HİZMETLERİ
DESTEK TALEP FORMU**

(Kriz e müdahaleyi yapan psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale ekibi tarafından desteğe ihtiyaç duyulduğunda doldurularak il/ilçe psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale ekibine iletilecektir.)

Okul/İlçe Adı				
Adres/ Telefon				
Öğrenci Sayısı				
Şube Sayısı				
Öğretmen Sayısı				
Okul Müdürünün Adı Soyadı / Cep Telefonu				
Rehberlik Öğretmenin Adı Soyadı/ Cep Telefonu				
Travmaya/Krize Yol Açan Olayla İlgili Bilgi (Yeri, Saati, Tarihi, Nasıl Geliştiği)				
Okul/ilçe ekibinin destek isteme nedeni (Okul/ilçe ekibinin olaydan etkilenmiş olması personel kapasitesinin Yetersiz olması vb.)				
Risk altında olduğu düşünülen Kişi Sayısı	Öğrenci	Öğretmen	Veli	Diğer
Okul/İlçe Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi Tarafından Yapılan Çalışmalar	☐ İlk yardım müdahalesinin yapılması ☐ Güvenlik önlemlerinin alınması ☐ Sağlık ve güvenlik ekipleriyle iletişime geçilmesi ☐ İl/İlçe MEM' e bilgi verilmesi ☐ Görev dağılımının yapılması ☐ Öğretmenlerin bilgilendirilmesi ☐ Öğrencilerin bilgilendirilmesi ☐ Velilerin bilgilendirilmesi ☐ Yardımcı personelin bilgilendirilmesi			

	Psikososyal destek programının uygulanması ☐ Öğrenci oturumu ☐ Öğretmen oturumu ☐ Veli oturumu ☐ Bireysel çalışmaların yapılması ☐ Grup çalışmalarının yapılması ☐ Diğer
İşbirliği Yapılan Kurumlar	
İl/İlçe Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibinden Yapılması Talep Edilen Çalışmalar	Psikososyal destek programlarından ☐ Öğrenci oturumu ☐ Öğretmen oturumu ☐ Veli oturumu ☐ Bireysel çalışmalar ☐ Grup çalışmalar ☐ Öğrenci bilgilendirme/eğitim çalışmaları ☐ Öğretmen bilgilendirme/eğitim çalışmaları ☐ Veli bilgilendirme/eğitim çalışmaları ☐ Yardımcı personel bilgilendirme/eğitim çalışmaları ☐ Diğer

...../...../.....

1994 OKUL/KURUM MÜDÜRÜ

**PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE HİZMETLERİ
ÇALIŞMA RAPORU**

(İl/İlçe/Okul Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi tarafından müdahale süresine göre günlük, haftalık, aylık periyotlarda doldurulacaktır)

Okulun Adı		
Olay		
Çalışma Yapılan Tarihler		
Çalışmayı Yapan Ekip Üyeleri		
Yapılan Çalışmalar (Psikososyal Destek Program)	Uygulanan Etkinlik/Oturum	Uygulanan Kişi/Grup
Yapılan Diğer Çalışmalar		
Yapılan Çalışmaya Katılan Kişi Sayısı	☐ Öğrenci(☐ Öğretmen(☐ Veli ☐ Yardımcı Personeli ☐ Diğer...	
Görüş ve Öneriler		
İzleme İçin Planlanan Çalışmalar		

..... /...../.....

İmza

İmza

İmza

İmza

İmza

(Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi tarafından imzalanacak

PSİKOSOSYAL KORUMA, ÖNLEME VE KRİZE MÜDAHALE HİZMETLERİ İZLEME FORMU
(Okul/İlçe/ İl Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi tarafından doldurularak bir örneği İl/İlçe Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi' ne iletilecektir.)

Okulun/İlçenin Adı	
Olayın Gerçekleştiği Tarih	
Olayın özeti	
Müdahale Çalışmaların Tamamlandığı Tarih	
İzleme sürecinde yapılan çalışmalar	
Alınan tedbirlerin sonucuna ilişkin bilgiler (Devamsızlık, okula uyum, akademik başarı , sosyal uyum, sosyal destek kaynaklar vb. Durumlar açıklanacaktır.)	
Psikososyal destek hizmetleri kapsamında işbirliği yapılan kurum ve kuruluşlar ile kurum ve kuruluşların görüş/önerileri	

...../...../.....

İmza

İmza

İmza

İmza

İmza

(Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Ekibi tarafından imzalanacak)

KAYNAKÇA

- AFSP ve SPRC The American Foundation For Suicide Prevention And Suicide Prevention Resource Center, (2011). *After A Suicide A Toolkit For Schools*. Erişim Adresi <http://www.sprc.org/sites/default/files/migrate/library/AfteraSuicideToolkitforSchools.pdf>
- American Conseling Association. (2014). *Code of ethics*. Erişim Adresi: <http://www.conseling.org/2014-code-of-ethics.indd>
- Baker-Erdur, Ö., Doğan, T. (2016). *Kriz Danışmanlığı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği. (1997, 9 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 22872). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.968716.pdf>
- Bildik, T. (2013). *Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas*. Ege Journal of Medicine, 52 (4), 223-229
- Boyd-Webb, N. (2007). *Play Therapy With Children İn Criss (3. Baskı)*. New York: The Guilford Press
- (Çalim, Kavlak ve Sevil,2012). *Evrensel Bir Sorun: Göç Eden Kadınların Sağlığı ve Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Dil Engeli*. Sağlık ve Toplum Dergisi, 22 (2), 11-19.
- Dağlı, E. T. ve İnanıcı, M. A. (2011). *İhmal Ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım: Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı*. Ankara: UNICEF
- Grayson, J. (2006). *Sexual abuse by educators and school staff*. Virginia Child Protection Newsletter, 76, 1-6.
- Gün, Z. (2006). *Ergen ruh sağlığı ve göç yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- James, R. K. Ve Gilliland,B.E.(2004.) *Crisis intervation strategies*. CA:Brooks/Cole
- Knoll, J. (2010). *Teacher sexual misconduct: Grooming patterns and female offenders*. Journal of Child Sexual Abuse, 19(4), 371-386. DOI:10.1080/10538712.2010.495047
- Liou.Y.H. (2009,November). Reshaping a school criss response culture : Evolution of a crisis managment team. Paper presented at the Annual Meating at the University Council of Educational Administration, Anaheim CA.
- Liou Y.H. (2014). School crisis managment a model of dynamic responsiveness to crisis life cycle. Educational Administration Quarterly 51 (2) 247-289. doi 10.1177/0013161X14532467
- Mitchell, M.W. (2010). *Child sexual abuse: A school leadership issue*. The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 83(3), 101-104.DOI:10.1080/00098651003655936
- National Center For School Crisis And Bereavement. (2006). *Guidelines for responding to the death of a student or school staff*. Cincinnati. Erişim Adresi: <http://www.cholastic.com/smp/pdfs/BereavementGuidelines.pdf>
- Öğretim Programları Daire Başkanlığı. (2020). *Salgın(Covid-19) Sonrası Okula Uyum Klavuz ve Etkinlikler*. Ankara

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018a). *Psikososyal Güçlendirici Destek Programı Cinsel İstismar Travması*. Ankara.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018b). *Psikososyal Güçlendirici Destek Programı Doğal Afet Travması*. Ankara.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018c). *Psikososyal Güçlendirici Destek Programı Göç Travması*. Ankara.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018d). *Psikososyal Güçlendirici Destek Programı İntihar Travması*. Ankara

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018e). *Psikososyal Güçlendirici Destek Programı Ölüm-Yas Travması*. Ankara.

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018f). *Psikososyal Güçlendirici Destek Programı Terör Travması*. Ankara.

Page, R.M., & Page, T.S. (2011). *Promoting health and emotional well-being in your classroom*. (5.

Baskı). USA: Jones and Bartlett Publishers

Peterson , K.D (2001) *The roar of complexity: A principal's day is built on fragments of tasks and decisions. Journal of Staff Development*, 22 (1), 18-21. <http://static1.1sqspcdn.com/static/f/659196/14357064/1317129748203/The+Roar+of+Complexity.pdf?token=QBScG9sGuyhNMIF2YzUrgPhm4Vw%3D>

Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesi. (2019). Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 2739.

Roberts, H. (2005). Intervening to prevent accidents. B. Gillham ve J.A. Thomson (Eds.), *Child safety: Problem and prevention from preschool to adolescence: A handbook for professionals* içinde, (s. 53-64). London: Routledge

Seeger,M.W. (2002). *Chaos and crisis: Propositions for a general theory of criss communication. Pubic Relations Review*, 28 (4), 329-337.

Shakeshaft, C., & Cohan, A. (1995). *Sexual abuse of students by school personnel*. Phi Delta Kappan, 76(7), 513-520.

Shannon, J.B. (2009). *Child abuse sourcebook*. (2. Baskı). Omnigraphics, Inc

Terörle Mücadele Kanunu. (1991,12 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 20843 (Mükerrer)). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>

Türk dil kurumu sözlükleri. (t.y). Kriz. (2021, 17 Kasım). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

Worden, J. W. (2001). *Grief Counselling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner* (2. baskı). London: Springer.

World Health Organization [WHO], (2014). *Preventing suicide: A global imperative. Publications of the World Health Organization*, Luxembourg

Yurdakök, K (2020). *Çocuk İstismarı ve İhmali, tanım ve risk faktörleri*. Katkı Pediatri Dergisi, 32 (4) , 423-434.

Zara, Ayten. *Kayıplar, Yas Tepkileri ve Yas Süreci, Yaşadıkça: Psikolojik Sorunlar ve Başa Çıkma Yolları*
(Edt). İstanbul: İmge Yayınları, 2011.

*Altındağ Rehberlik ve Araştırma Merkezi Tarafından Hazırlanmıştır.
Para İle Satılmaz.*